

RECENZIO

– Takács Gergely –

BÁRDOS-FÉLTORONY MIKLÓS: BEVEZETÉS A GEOPOLITIKÁBA¹

A szerző hiánypótló munkának szánta tanulmányát, mely végül tankönyvi formátumban öltött testet. A könyvre, egész tartalmára jellemző módon már az előszóban hétköznapi példák segítségével igyekszik bemutatni, hogy mit is jelenthet a geopolitika, és mi állhat vizsgálódásának középpontjában. „A geopolitikát mindenki ismeri, ha az éjszaka történéseire gondol: kinek mennyi helye van az ágyban, és milyenek a közös takaróért vívott éjszakai csaták.”² A könyv bevezetőjében, az egyes fejezeteiről adott pár mondatos összefoglalót követően kitér azokra az alapfelvetésekre, amelyek az írás során végig zsinórmértékül szolgáltak. Mindenképpen értékelendő, hogy meg sem próbálja elhallgatni, vagy tagadni, hogy a szerzői szubjektum végig jelen volt, és emiatt bizonyos kérdések kapcsán nem ragaszkodott a tárgyilagos, távolságtartó bemutatáshoz. Éppen ezért úgy gondolom, hogy itt is szükséges pár mondatban összefoglalni, hogy melyek ezek:

- Elsőként rögzíti, hogy Ő nem tesz egyenlőségjelet az amerikai nép és a kormányzat között, ezért elutasítja az a fajta „yenkiellenességet” is, ami manapság már „*a fajgyűlölet jeleit mutatja*”³
- A szerző az általánosításokat kerülni kívánja ezért nem az amerikai népről beszél, hanem csak a washingtoni vezetéstről, akik viszont abban a tudatban élnek és terveznek, hogy ők a világmegváltók, míg a Föld több részén is inkább az erőszak megtestesítőjeként tekintenek rá. Vitatnám a szerző állításait, mivel Ő teljesen leszűkíti ezt a habitust az ország vezetőire, miközben az egész társadalmat ez a beállítottság jellemzi, és ha ez a fajta – akár hallgatólagos – támogatás nem lenne meg a társadalomban, akkor Amerika nem folytathatna ilyen expanzív, és sokszor agresszív külpolitikát.⁴

¹ L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006, p. 254

² p. 12.

³ p. 14.

⁴ Ennek pontos kulturális, vallási, társadalmi háttéréről Francis Fukuyama írt a *Bizalom* című könyvében (Európa Kiadó, Budapest, 2007)

- Az Amerikai Egyesült Államok külpolitikája a 19. század vége óta kettősséget mutat: „egyrészt felszabadító jellegű”, másrészt pedig jelen van a világalomra való törekvés is.
- Vietnám óta az USA hanyatlik. Véleményem szerint ezt egyre több tényező látszik alátámasztani napjainkban is, és elég ha csak az utóbbi időszak energiapolitikai történéseit nézzük meg, mely kapcsán azt láthatjuk, hogy Amerika több esetben sem tudta érvényesíteni akaratát még olyan kis országok esetében sem, mint Ausztria, vagy Magyarország. Nem is beszélve Németországról, vagy Franciaországról, akik külön-külön is megállapodásokat kötöttek Oroszországgal.
- Az utolsó két pontban ezt a gondolatát egészíti ki még azzal, hogy azokat, akik még hisznek Amerika egyedülállóságában, azokat sokan imperialistának tekintik. Emellett szerinte *„történelmi tapasztalat, hogy egy hanyatló nagyhatalom nagyobb veszélyforrást jelent a világ többi országa, sőt saját népe számára is.”*⁵

A felsoroltak alapján jól látható – és a későbbiek során is tapasztalható lesz –, hogy az amerikai vezetéssel, illetve azokkal az intézményekkel kapcsolatban, amelyekben Washington dominanciája, vagy befolyása érvényesül, egyáltalán nem lehet tárgyilagos elemzésre számítani. Véleményem szerint ez egyáltalán nem jelentene problémát abban az esetben, ha ez nem egy kifejezetten hiánypótló céllal megíródott tankönyv lenne.

Eme felsorolás után külön részt szán a szerző annak, hogy elvesse a teljesen objektív elemzői nézőpont létezését, ugyanis a *„tárgyilagossnak tűnő tények szükségképpen mindig valamilyen módszertani építmény eredményei”*⁶, ezért nem minden ismert tény összegyűjtése a legfontosabb az elemzésnél, hanem a jól megfogalmazott tudományos kérdések.

Mi a geopolitika?

Az első fejezetben a szerző arra próbál meg választ adni, hogy mi is az a geopolitika, mit kell érteni geopolitika alatt. Fontos, hogy úgy próbálja rávezetni az olvasót arra, hogy mivel is foglalkoznak ennek a szakterületnek a képviselői, hogy rámutat arra, hogy más tudományterületekhez képest mi az a több, ami a geopolitika kapcsán megjelenik. Így például

⁵ p. 15.

⁶ p. 16.

földrajzos esetében megjegyzi, hogy ő inkább leír, térképeket készít, míg a geopolitológus is a térrel foglalkozik, viszont ő egy adott téren belüli hatalmi viszonyokat vizsgálja. Ezt követően fontosnak tart különbséget tenni még a geopolitika és a geostratégia között, hiszen míg az előbbi elemző és magyarázó, addig az utóbbi inkább leíró jellegű tudomány. A geopolitika, mint fogalom meghatározásánál a következő megállapításra jut: „*a geopolitika térben és időben megjelenő hatalmak működésének színtere, mozzanata és erőtere, (...) a hatalom és a tér viszonyával foglalkozik (...)*”⁷. Itt jegyzi meg azt is, hogy a végrehajtó hatalom gyakran kizárja a többi hatalmi ágat a kül-, biztonság- és védelempolitika meghatározásának folyamatából, amit személy szerint nem tartok kardinális problémának, hiszen a kormányzat rendelkezik azzal a parlamenti többséggel, ami az ilyen – többnyire törvényi formában rögzített – politikák elfogadásához szükséges. A törvényhozó hatalom nincs kizárva a munkából, ugyanis a parlamenti bizottságban, majd a plenáris ülésen is lehetőséget kapnak a hozzászólásra, véleményezésre. A szerző problémaként említi meg még azt is, hogy a társadalmat is kizárják ebből a folyamatból. Erre az állításra Magyarországon a Gyurcsány-kormány megpróbálkozott azzal, hogy a készülő külpolitikai stratégiáját társadalmi vitára bocsássa, ami – mint általában a külpolitikai ügyek esetében – egy szűk értelmiségi rétegen kívül, nem keltették fel más embereknek érdeklődését. Ezért úgy gondolom, hogy természetesen fontos a társadalom véleményének kanalizálása a döntéshozatalba, de vannak olyan szakmai kérdések, amelyek eldöntésének a színhelyéül a parlamentnek kell szolgálnia.

Mivel a geopolitikai elemzés a hatalom térbeli formájának a vizsgálatát jelenti, ezért a szerző szerint szükség van különbséget tenni a hatalommal kapcsolatos jelenségek között alaki és tartalmi szempontból is. Az előbbi alatt a hatalomért folytatott – legyen szó megőrzésről, vagy megszerzésről – kapcsolatokat érti, míg az utóbbin a hatalmi harcok – sajátos – társadalmi mozgásterét. Ezt követően arra tér ki a szerző, hogy a hatalommal kapcsolatban végül is mi a tárgya a geopolitikai elemzésnek: a hatalom megszerzésének, megtartásának, intézményesülésének a mikéntje. Ezután a politika céljáról ír röviden és megállapítja, hogy a vallástól, az erkölcstől az különbözteti meg leginkább, hogy az a hatalom társadalmi viszonyokba való beillesztésére és fenntartására irányul. Külön foglalkozik a politika ellentmondásosságával, amit *Balandier* szavaival élve azzal magyaráz, hogy az egyszerre tűnik szükségszerűségnek és veszélynek is.

A szerző, a geopolitika „tartalmának felépítése” során folyamatosan kiegészíti, formálja magát a fogalmat és ennek a fejezetnek a végén eljut oda, hogy a geopolitikai

⁷ p. 21.

vizsgálódás tárgya „*a különféle hatalmak térbeli adottságai és döntései, harca vagy együttműködése*”⁸. Összegzően azt lehet tehát elmondani, hogy a könyv írója elsőként igyekszik elemeire bontani a geopolitikát, és magát a fogalmat is. Első lépésben a hatalom és a politika alaki és tartalmi oldaláról közelíti meg a kérdést, és bemutatja a lehetséges motiváló tényezőket is, mindezt annak érdekében, hogy geopolitika lényegének megértéséhez szükséges második elem – a térbeliség – „bekapcsolása” ne okozzon nehézséget.

A *Tér és társadalmi lét* című részben azon véleményének ad hangot, hogy geopolitikai kérdésekre csak abban az esetben adhatunk válaszokat, ha a katonai, diplomáciai és földrajzi ismereteket is figyelembe vesszük. Mivel abból az alapvetésből indul ki a szerző, hogy az ember *zoon politikon* lény, ezért szerinte a térről nem lehet beszélni társadalom nélkül, és *vice versa*, a társadalmi lét sem képzelhető el tér nélkül. A téren régebben csak a távolságot értették, ami kiegészült egy másik, szintén hagyományosnak tekinthető elemmel, a területi elvvel, azaz a föld egyének vagy államok közötti felosztásával. Egy harmadik felfogással is kiegészíti az előző kettőt, mégpedig azzal, amelyik a térre, mint társadalmi jelenségre tekint.

A térrel kapcsolatos felfogások ismertetése után a különböző térfogalmakat mutatja be, melyek közül hármát tart lényegesnek megnevezni: 1. egyéni és személyes térhez kötött teret; 2. a nagyszámú társadalmi szereplő anyagi és szellemi ténykedéséből kialakuló teret; 3. a nyilvános, közügyi, politikai teret. Emellett fontosnak tartja megjegyezni azt is, hogy minden egyes intézmény kialakítja saját terét és az azon belüli szervezettséget is. A tér különböző értelmezései után kitér arra, hogy ha térszerkezetek kerülnek szóba, akkor biztos, hogy előtérbe kerül a két-, vagy többpólusosságuk is, magyarul a központ-perem területek elve. A központi és peremterületek között egyfajta alá-fölérendeltségi viszony alakul ki, ami összességében egy egymásra épülő elemekből álló komplex rendszert épít fel, aminek a megváltoztatása a stratégiák hön áhított vágya. Ebből kifolyólag kijelenthető, hogy a struktúra egyetlen elemének a helyzete sem tekinthető véglegesnek, már csak azért sem mert az *egyenlőtlen fejlődés* folyamatosan változó (erő)viszonyokat eredményez.

Az első fejezeten belül külön részt szán a szerző a nyilvánossággal és a felségjoggal kapcsolatos tézisek rövid kifejtésére, ismertetésére, melynek kapcsán meg is jegyzi, hogy semmi biztosítéka nincs annak, hogy a hatalom által hozott döntések célszerűek, és összehangoltak lesznek a társadalom egészének érdeke szempontjából. Ennek a megakadályozására lettek létrehozva a közhatalmi szervek (a felségjog letéteményesei), illetve arra, hogy ha szükséges, akkor a társadalom, a közösség „*újraformálódása*” érdekében

⁸ p. 28.

avatkozzon is be. Ez utóbbinak jelenleg három formája létezik: a területgazdálkodás, a belső területfejlesztés, valamint a külső területszerzés és - fejlesztés. A területgazdálkodáson azt érti, hogy az állam megteremti a „*társadalmi termelési módok újratereítő térfeltételeit*”⁹, azaz kialakítja a szükséges alapintézményeket és szabályozásokat. A belső területfejlesztésnél az állam feladata az, hogy összehangolja a „*különböző termelési módok térbeni egymásba illeszkedését*”¹⁰. A társadalmi tér újraformálásban az állam harmadik módszere, a külső területszerzés és –fejlesztés lehet, aminek az alapfeltétele az állam helyes működése, hiszen a terület függetlenségének biztosítása nélkül, a területszerzés, vagy a befolyási övezet kiterjesztése nem lenne elképzelhető. Itt hívja fel az olvasó figyelmét arra, hogy érdemes megnézni, hogy a nagyhatalmak és a nemzetközi nagyvállalatok milyen úton-módon működtek együtt az elmúlt évszázadokban, aminek eredményeképpen sikeresen jutottak újabb területekhez – igaz a legtöbb esetben felségjog nélkül. Ebben a folyamatban természetesen kiemelkedő szerepe van, volt és lesz is az Egyesült Államoknak, azonban érdemes megjegyezni, hogy csökkenő mértékű, hiszen elég csak arra gondolni, hogy a napokban publikált, a világ legnagyobb cégeit tartalmazó lista vezető helyein már két kínai cég is volt.

A vizsály és az együttműködés váltakozásának elve című részben hangsúlyosan tárgyalja az egyenlőtlen fejlődés problémakörét, amivel egyrészt szerinte a világ minden országának szembesülnie kell – előbb, vagy utóbb. Másrészt az egyes csoportok, területek, szervezetek közötti viszonyok egy „váltakozó stratégiába” illeszkednek, ami az egyenlőtlen fejlődés egyik kiváltója. Az egyenlőtlen fejlődés adta „lehetőségeket” leginkább a nagy nemzetközi vállalatok használják ki, amelyek külön stratégiákat alakítanak ki, akár egyes területekre is lebontva. A fejlődés egyenlőtlensége kapcsán két dolgot mindenképpen fontosnak tart kiemelni a szerző: az egyik, hogy az a társadalom működésének egyik fontos sajátossága, és az hatással van társadalom egészére is. A másik, hogy az egyenlőtlen fejlődés növelheti a társadalom és a világ kockázatait, amely veszélyt felerősíthet az a tény, ha az adott területen „gyenge” az állam és emiatt képtelen megfelelő keretek között tartani a folyamatokat.

A fejezet tételmondata – ami egyben azt is mutatja az olvasónak, hogy a geopolitika fogalma újabb jelentéstartalommal bővült – a következő: „*(...) a világ, amelyben élünk, az idők során folytonosan változó és térben erősen tagolt szerveződések, intézmények és*

⁹ p. 38.

¹⁰ p. 40.

szabályozások hálójából áll. A geopolitikai elemzés tehát a hatalom térbeli és időbeli jelenségeinek feltárására és tanulmányozására szolgáló eszköz.”¹¹

A „Geopolitikai módszerek” című rész elején kifejti, hogy eme tudományág összetettsége miatt egyszerre kell a *leírás*, a *magyarázás*, és a *megértés* eszközeit használni. Az egyes eljárások tekintetében, melyek arra szolgálnak, hogy az összefüggéseket osztályozni tudjuk, hármat különböztet meg:

1. a *formai módszerek*, amelyek általában a mi, milyen, vagy mennyi kérdésekre adnak választ;

2. az *értelmezési módszerek*, amik a legtöbb esetben a „miért?” típusú kérdésekre adnak választ;

3. és végül vannak a *folymatra hangsúlyt helyező módszerek*, amelyek leginkább a hogyan? és miként? Jellegű kérdésekre keresik a választ.

A 20. század tudományos hagyatéka

A második fejezet első részében, az „Alapfeltevések és korlátozásokban” kifejti, hogy melyek azok a területek, amelyekkel nem kíván foglalkozni. Így kihagyná a geopolitikai tanok fejlődéstörténetével foglalkozó munkákat, illetve ezek eredményeit is, ugyanis nem arra törekszik, hogy mintegy felsorolást adva mutassa meg, hogy hogyan jutottunk el a kb. egy évszázaddal ezelőtti kialakulástól kezdve a mai főbb tézisekig (erre próbált már utalni a fejezet címével is). Ezek után felsorolásszerűen közli, hogy melyek azok az alapfeltevések, amelyeket mindenképpen fontosnak tart rögzíteni. Az első, hogy azért foglalkozik valaki tudományos szinten is a geopolitikával, mert a szerző a „*hatalom és a tér együttes távlatában*”¹² kíván gondolkodni. A másik, hogy a geopolitikai gondolkodást, elmélkedést nem lehet egy éles határvonallal elválasztani a politológiától, illetve a nemzetközi kapcsolatok vizsgálatától. A harmadik és egyben utolsó alapvetése a szerzőnek az az, hogy „*az ember és társadalomkép a politikai és geopolitikai tanok előfeltétele, ugyanakkor emberi és társadalmi célrendszer, mivel ez utóbbiak megvalósításához kíván hozzájárulni*”¹³.

Az alapfeltevések rögzítése után azt vizsgálja meg, hogy az egyes politikai irányzatoknak – köztük a legújabbaknak is (zöldek, altermondialisták) – milyen hatásuk a geopolitika, mint tudomány fejlődésére. Elsőként a liberalizmussal foglalkozik, melynek rövid történeti bemutatása közben megjegyzi, hogy a 20. századi neoliberaisok csak

¹¹ p. 43.

¹² p. 52.

¹³ p. 52.

„szegényes emlékképeik az elődeiknek, és nem több, mint a politikai mesterkedés és fondorlat mintapéldánya”.¹⁴ Az ilyen és ehhez hasonló kritikai véleményeknek mindenképpen hangot kell adni, viszont úgy gondolom, hogy ennek nem feltétlenül egy tankönyvnek szánt műben kell megtörténnie, főleg akkor, ha a szívügyének tekintett zöld irányzat kapcsán nem él hasonló eszközökkel. Az eszmeáramlat és a geopolitika összefüggéseinek, illetve a kifejtett hatások bemutatása érdekében több gondolkodó tézisének hozza példaként. Az első Kantét, akinek az örök békével kapcsolatos elképzelése egyben a liberálisok „geopolitikai álmának” a netovábbja lenne, hiszen ez azt jelentené, hogy létrejönne egy világszövetség, ami kizárná a háborúk kialakulásának lehetőségét. Csakhogy – jegyzi meg a szerző – ebben az esetben a jog győzedelmeskedne, és ezzel kizárná a hatalom nyelvét és eszközeit, ami a geopolitikai elemzés alapszükséglete. A szabadelvű gondolkodók között kap helyet Raymond Aron, annak ellenére, hogy ő maga többször visszautasított mindenféle beskatulyázást, tehát azt, hogy valamelyik irányzathoz tartozónak tekintsék¹⁵. Aron liberalizmusát abból vezette le a szerző, hogy a „szabadság és a jog” milyen fontos szerepet töltött be a gondolkodásában. Említésre kerül még a német liberális geopolitológus, Lothar Rühl, illetve több magyar liberális gondolkodó is, köztük Csányi Vilmos, Csizmadia Sándor, Deák Péter, Gombár Csaba, Lengyel László, Kende Péter, Szabó Márton, Szilágyi Ákos és Valki László. Ezt követően még rámutat arra, hogy a neoliberais és anarchista elképzeléseknek van egy szűk keresztmetszete, ami az állam szerepére vonatkozik: mindkét ideológia alapvetése, hogy, a lehető legkevésbé van szükség az állam létezésére, illetve jelenlétére az emberek mindennapjaiban.

A konzervativizmus kapcsán elsőként azt emeli ki, hogy ez a gondolkodás a „hatalmat, mint olyat előszeretettel tanulmányozza”, ami a geopolitikai elemzés egyik alapeleme. A rövid eszmetörténeti felvezetést követően a geopolitika számára legfontosabb tényezőkkel, így a hatalommal, az állammal és a politikával foglalkozik részletesebben. Elsőként Hobbes gondolataival ismerkedhetünk meg, akinek az elképzelése szerint az emberek egy társadalmi szerződés megkötése keretében döntöttek arról, hogy átruházzák jogaikat egy „senkitől sem függő egyeduralkodóra”. A szerző eme gondolat kapcsán jegyzi meg, hogy ebből talán érthetővé válik a konzervatívok vonzódása az erőskezű, esetleg önkényuralmi jelleget is öltő hatalom iránt. Egy másik hobbes-i gondolatot idézésével – homo

¹⁴ p. 54.

¹⁵ Ez a véleménye jelent meg Raymond Aron, *Az elkötelezett szemlélő. Beszélgetések Jean-Louis Missikával és Dominique Woltonnal* (Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005) című kötetben is. Raymond az európai történelem menetének összetett módon való megértésére törekedett, mely szándéka, illetve az alkalmazott módszerei sokszor találkozott más ideológiáknál találhatóakkal, ezért fordulhatott elő az, hogy több évtizedes munkássága során változó intenzitással sorolták be az egyik, vagy a másik oldal képviselőjének.

homini lupus – látja igazoltnak azt a szerző, hogy miért van a geopolitológusok között annyi konzervatív ember.

A történeti síkon indulva elsőként Friedrich Ratzelt említi meg, aki – részben a német expanzív politika igazolására – dolgozta ki ama nézetrendszerét, amely szerint a határok csupán egy adott pillanatban fejezik ki az államok közötti erőviszonyokat, tehát azok nem természeti adottságok, ezért azok megváltoztathatók. A következő szerző Rudolf Kjellén, aki Ratzel tanítványa volt. A két világháború közötti gondolkodók közül Karl Haushofert emeli ki, aki elméleti alapokat nyújtott a német expanzív politikához. Írásaiban kifejtette, hogy a német nép, a jelenlegi szűk határok között nem képes a további fejlődésre, ezért terjeszkednie kell. Szerinte a világ „*hosszú távon egy maroknyi birodalomból áll majd*”¹⁶, amiket a befolyási övezeteik vesznek körül. A következő egy brit gondolkodó H. J. Mackinder, aki a történelem és a földrajz kapcsolatát kutatta, és arra jutott, hogy a hatalmas szárazföldet, Euráziát két nagyhatalom ellenőrzi: az egyik az akkori cári Oroszország, a másik pedig Kína. Ezt a nagy területet – melyet amúgy *haertland*nek nevezett el – félkör alakú belső és külső kör vesz körül, melyek közül a belső birtoklására, illetve befolyási övezetükbe „terelésére” törekednek a nagyhatalmak geostratégái. A következő lépésben Alfred Mahan és Nicolas Spykman téziseit emelte ki – akik figyelembe véve Mackinder gondolatait – a tengerek feletti uralom fontosságát hangsúlyozták. Emellett úgy gondolták, hogy a geopolitikai játszma tétje Eurázsia központja, ugyanis aki uralja a belső kört, az uralja Euráziát, aki pedig hatalommal rendelkezik ezen területek felett, annak befolyása van az egész világra.

A klasszikus konzervatív gondolkodók után kitér a neokonzervatív irányzatra is, melynek képviselői már figyelembe vették a saját társadalmakban észlelt legújabb problémákat, kihívásokat, és ennek szellemében fogalmazták meg az elképzeléseiket: „politikai tekintély visszaállítása, társadalmi (keresztény) értékek megújítása, a társadalom meglévő elitjének elfogadása, az állam túlméretezése a társadalommal szemben, biztonsági, illetve elnyomó törvények és végül, a társadalom kibékítése saját magával”.¹⁷ Bárdos-Féltorony úgy gondolja, hogy a neokonzervatívok elképzelései közel állnak a Huntingtonéhoz, akinek a civilizációk összeclapásáról szóló elméletét egy „*egyszerű, ostoba, ám fortélyos képzetnek*” tartja, ami elutasítja a kultúrák keverék jellegét, és mások „*eredendő erőszakosságát*” feltételezi. Ismét a szerző egy elég „erős” véleményével találkozhattunk, melynek kapcsán csak ugyanazt tudom megfogalmazni, amit már korábban is elmondtam,

¹⁶ Néha úgy tűnik, hogy a szerző maga is valami ehhez hasonló nemzetközi rendszer kialakulását tartaná a legmegfelelőbbnek.

¹⁷ p. 63.

talán csak annyival egészítem ki ehelyütt, hogy a huntingtoni gondolatokkal természetesen lehet és kell is vitatkozni, azonban azokat ennyire kategorikusan, és ilyen stílusban elutasítani szerintem nem megengedhető, főleg úgy hogy egyetlen tételes cáfolat sem szerepel a könyvben, sem itt, sem máshol. A „*büszke amerikai nacionalizmus hívei*” közé sorolja még Hannah Arendtet, Keohane-t, James Lindsay-t, Nye, Mead, Morgenthau, Kissinger, Brzezinski, akik között csak abból a szempontból tesz különbséget, hogy ki mennyire „fegyverpárti”.

A szocializmussal, illetve annak geopolitikára gyakorolt hatásaival is külön részben foglalkozik, ahol a korábban megszokottaknak megfelelően, történeti felvezetéssel indít, majd felteszi a kérdést, hogy létezik-e szocialista geopolitika? A válasz igen, hiszen a hatvanas években újjászületett „újbaloldal” gondolkodói között jócskán találni olyanokat, akik folytatták, illetve új alapokra helyezték az imperializmuskutatókat. Többek között ide tartozik: Michalet, Boyer, Orwell, F. Braudel, Wallerstein.

Az alapideológiák mellett külön részt szánt a nacionalizmus, a populizmus és a vallási fundamentalizmus ismertetésének is. A szerző legfontosabb megállapítása ezen társadalmi jelenségekkel kapcsolatban az, hogy mindegyik különféle „*(...) elismerési és azonosulási folyamaton alapul (...) Ezek a politikai áramlatok csak a történelem különleges pillanataiban lépnek színre*”.¹⁸ Közös jellemzőjük még az is, hogy kialakult, stabil ellenségképpel rendelkeznek, és a meglévő társadalmi problémákat általában a háború eszközével akarják megoldani. Emiatt, a geopolitikai elemzések elkészítése során figyelembe kell venni a társadalomban meglévő, vagy kialakulóban lévő „kollektív képzeteket” is. Ennek megértésére és alátámasztására a továbbiakban orosz és francia példákat hozott fel, valamint az egyes vallások és egyházak magatartásai között próbált meg valamifajta párhuzamot vonni.

A „*zöldek*” című részben egy új politikai eszmeáramlatról beszél, melyet nem könnyű meghatározni, hiszen annyira szerteágazóak az elképzeléseik. Két dolgot viszont azért kiemel velük kapcsolatban: az egyik, hogy a zöldek szerint az ember része a természetnek, ezért fontos, hogy gondját is viselje annak. A másik pedig, hogy a történelmi távlatban való gondolkodás elég erősen jelen van ennél az eszmeáramlatnál. Ezt követően arra mutat rá, hogy melyek azok a pontok, ahol hasonlóságot mutat más, korábban kialakult ideológiákkal, eszmeáramlatokkal. A zöldek geopolitikai nézeteinek a középpontjában a hosszú távú, tartós és kölcsönös társadalmi-gazdasági fejlődés áll. Ennek az áramlatnak a képviselői közé sorolja Y. Lacoste francia, Immanuel Wallerstein amerikai és Paul Kennedy angol gondolkodókat.

¹⁸ p. 68.

Ismérvek, meghatározó tényezők és elnyerendő tétek

A teljes harmadik fejezetet azoknak a hagyományos geopolitikai tényezőknek, téteknek bemutatására szánja, amelyek az esetek nagy többségében a geostratégia tétjei is. Azért nem lehet teljes mértékben általánosítani, mert ezek a tényezők feltételei a hatalomnak és egyben megszerzésük maga a cél. A szerző ezt követően meg is határozza, hogy pontosan mit is ért geostratégián: „*nem más, mint az adott országok bel- és külpolitikájának bonyolult, állandóan változó és sokoldalú megtestesítői, amelyek célja a biztonság megteremtése (...)*”.¹⁹ Egy rövidebb fejtegetés után Bárdos-Féltorony arra a megállapításra jut, hogy lényegében bármi lehet geopolitikai tényező, hiszen az adott történelmi, politikai és földrajzi helyzet határozza meg, hogy mi bír olyan jelentőséggel.

A hatalom feltérképezése az adott pillanatban rögzített állapotokra vonatkozik, amiket a továbbiakban adottságokként kezel, amelyeknek a fenntartása, vagy éppen módosítása a hatalom egyik legfontosabb feladata (ezen adottságokkal kapcsolatban megjegyzi, hogy ezek is „téték és tényezők”). Ezt követően – részben mint állami feladat – a biztonság növeléséről és a kockázatok csökkentéséről, mint a legfontosabb geostratégiai célról ír a kötet szerzője, melynek kapcsán megjegyzi, hogy az egyes társadalmak vonatkozásában eltérés lehet abban, hogy mit tekintenek biztonságnak, illetve mit sorolnak a kockázatok közé. A legutóbbi ENSZ-jelentésből kiemelve 7 kockázatra/kihívásra hívja fel az olvasó figyelmét: szegénység, betegségek és járványok, környezeti károk, államok közötti fegyveres összetűzések, fegyverkezés (A-bomb, ABC fegyverek), terrorizmus és nemzetközi bűnözés.

A geopolitikai tényezőkről szóló fejezetben külön részt szán a földrajzi elhelyezkedésből származó adottságok (és célok) ismertetésére. Mindjárt az elején rögzíti, hogy a tenger és a föld, mint adottságok miatt két szemlélet alakult ki a geopolitikával foglalkozók között. Az egyik a „*tengeri beállítottságú*” elemzők köre, akik a szárazföldek beékeltségével, körülzártágával foglalkoznak, míg a „*szárazföldi felfogást*” képviselők főleg a védettség, a közbeiktatottság kérdésével. Mindkét szemlélet kapcsán azt tartja meghatározó szempontnak, hogy az adott földrajzi elhelyezkedésből kiindulva kell megvizsgálniuk, hogy az milyen előnyökkel, illetve hátrányokkal jár az egyes országok esetében. Ezt követően röviden felvázolja azokat a kérdéseket, amiket minden esetben – függetlenül attól, hogy tengeri vagy szárazföldi szemlélet képviselőjéről van szó – fel kell tennie annak, aki geopolitikával foglalkozik. Például: mekkora az ország területe, milyen a fekvése, milyenek

¹⁹ p. 79.

az éghajlati feltételek, természeti kincsek mennyisége és elérhetősége, a népesség egyes mutatói, kikötők, repülőterek száma, melyek volnának az adott ország ideális határai, milyen jellegű a történelmi földrajza, valamint a gazdasági és politikai berendezkedése. Ezután példák segítségével külön-külön is átnézi és számba veszi, hogy melyek azok a – főleg – földrajzi adottságok, amelyek jelentőséggel bírnak.

A „*felosztott Föld*” című részben az államhatárokkal, az országok kiterjedtségével, valamint a befolyási övezetek nagyságával foglalkozik Bárdos-Féltorony. A határoknak és a kiterjedésnek geopolitikai szempontból kiemelkedő jelentősége van, hiszen azok stabilitása, tartóssága nagymértékben függ az adott tér többi szereplőjétől is. A terjeszkedés, a határok megváltoztatása kapcsán egy már-már triviálisnak tekinthető elv érvényesül: az a terület, amit egy ország vagy egy vállalat magának tudhat, az már semmiképpen sem egy másik ország, vagy vállalat tulajdona. Ez a tézis egyben azt is mutatja, hogy egy állam területének a nagysága egyben a fontosságának a jele is, viszont ez azt is jelenti, hogy egy terület megőrzéséhez jól megszervezett és hatékony államra van szükség. Az elmúlt évtizedek során bekövetkezett változások (erősödő *tőketömörítés*) rámutatnak arra, hogy a terjeszkedés kapcsán már nem csak az országokról kell szólni, hanem a gazdasági élet legnagyobb nemzetközi szereplőiről is, amik lassan nagyobb befolyással rendelkeznek egy-egy országban, mint maguk az adott államot irányító politikai hatalom. A határokkal kapcsolatban ennek a résznek a végén még egy érdekes fejtegetésbe kezd, ugyanis azt vizsgálja, hogy vannak-e *megfelelő határok*? A válasza – annak ellenére, hogy pontosan nem tudja meghatározni, hogy mit is takar ez a meghatározás – igen, és kevés van belőle.

A határok, mint geopolitikai tényezők számbavétele után az államok népességére tér ki, ami legalább akkora fontossággal bír, mint a korábban már említett tényezők, mivel az emberek csoportjai hozzák létre az államokat, és alakítják ki a határokat. A népesedési folyamatok „felügyelete”, vagy legalább is figyelemmel kísérése kiemelt feladata egy országnak, hiszen az egyes népcsoportok gyorsabb, vagy lassabb ütemű növekedés jelentős mértékben megváltoztatja egy adott térségen belül a hatalmi viszonyokat, ami biztonsági kockázatot jelent. Az állam egyik fontos eszköze a népesedési folyamatok befolyásolására a bevándorlási politika, aminek a segítségével valamilyen szinten kiegyensúlyozhatja a területi/területén belüli különbségeket.

A népesség problémakörével egy helyen foglalkozik a gazdasági fejlettséggel is, hiszen a kettő között szoros összefüggés van, majd ezt követően megjegyzi, hogy egy ország gazdasági teljesítőképessége hatással van a diplomácia „érdekérvényesítő képességre” is. A gazdasági mutatókkal kapcsolatban megjegyzi, hogy azok nem adnak elégséges képet egy

adott országról, ugyanis a nyersanyagokhoz és az erőforrásokhoz való hozzáférésről egyáltalán nem adnak tájékoztatást, pedig azok az alapvető geostratégia célok között szerepelnek. Hasonló jelentőséget tulajdonít még a szerző az utaknak, vasutaknak, légi útvonalaknak, valamint a gáz- és kőolajvezetékeknek, hálózatoknak. A „*Katonai, gazdasági, diplomáciai biztonság, erő és ütőképesség*” című részben a kémiszolgálatok, és a katonaság fontosságára hívja fel a figyelmet, melyekre különösen nagy hangsúlyt kell helyezni a geopolitikai elemzések készítése során. Itt említi meg a diplomácia súlyát a külpolitikában, ami ugyan a nemzetközi tér jogi (le)szabályozása miatt veszített erejéből és eszközeiből is, azonban továbbra is a fegyvermentes megoldások szinte egyetlen eszköze.

Külön alfejezetet szán a szellemi, kulturális és érzelmi összetevőknek, amik társadalmi szinten jelennek meg és fontos karakterisztikai jellemzője lesz egy országnak, ugyanis a lakosság körében meglévő képzeteknek a geopolitika szempontjából is van relevanciájuk. A szellemi és kulturális kérdések kapcsán tér ki a nyelvre és annak használatára, aminek a *geostratégiai beszéd* miatt tulajdonít jelentőséget, hiszen a megfelelő mértékű mozgósítás érdekében abba be kell építeni azokat az elemeket is, amelyek a nemzeti kultúrából adódnak. „*Egy nyelv használata politikai és geostratégiai kérdés.*”²⁰

A nyelv – melyet az állam is használ saját céljai elérése érdekében – kapcsán ismét megtalálta lehetőséget a szerző arra, hogy Amerikai kormányzattal kapcsolatos ellenérzéseinek hangot adjon. „*Washington mindig szívesen törvényesített hozzá közel álló társadalmi köröket, legyenek azok akárkik is, ha érdekeinek megfelelt: lásd a latin-amerikai és délkelet-ázsiai diktátorokat (...).*”²¹

Szereplők és intézmények

Ebben a fejezetben azokat az intézményes tereket és intézményeket mutatja be a szerző, melyek geopolitikai szempontból is relevanciával bírnak. Erre már csak azért is szükség van, mert korábban már ő maga is rögzítette, hogy a geopolitika „*vizsgálódásának tárgya a különböző hatalmi intézmények térbeli vetélkedése*”.²² Az intézmények kialakítják saját belső szervezettségüket, és ezzel együtt meghatározzák belső és külső geopolitikai érdekeiket is. Emellett az intézmények kialakítanak egy sokoldalú kapcsolati hálót feltételező alá- és fölérendeltségi rendet is, melyek adottságként jelennek meg a geostratégia tervezők számára. Ezek a nemzetközi szinten is megjelenő intézményi képződmények, a geopolitika

²⁰ p.111.

²¹ p. 110.

²² p. 116.

szereplőivé válnak, de természetesen az államok egymaguk is, vagy éppen a gazdasági és a civil élet szereplői is „bekapcsolódhatnak” ebbe a játéktérbe. A lehetséges szereplők számát azzal igyekszik csökkenteni a szerző, hogy kiköti, csak azok az intézményeket érdemes vizsgálni, amelyeknek „*döntő és tartós befolyásuk van geopolitikai téren*”.²³

A rövid bevezetés és témaszűkítés után elsőként az államok és államközösségek kerülnek terítékre és rögtön az elején fontosnak tartja rögzíteni, hogy mi a különbség az ország és a nemzet fogalma között, illetve mit ért az államközösség kifejezés alatt. A nemzet az egyén vagy a csoport hovatartozásának az elismerése, ami általában közös történelemhez, nyelvhez, kultúrához kapcsolódik. Az államiság – geopolitikai szempontból – legfontosabb ismérve, hogy saját határain belül, és más államokkal szemben is önrendelkezési/felségjoga van. Ezt gyengíthetik az olyan mostanság megjelenő képződmények, mint a magánhadseregek, amik létükkel kérdőjelezik meg az állam monopóliumát az erőszak felett. Ezután röviden kitér az állameredet-elméletekre, illetve az Arisztotelész által meghatározott három államformára is, melynek kapcsán megjegyzi, hogy mára „*sok modern demokrácia tűnhet oligarchikus rendszernek, mivel a vezető rétegek bizonyos mértékben újratermelődnek*.”²⁴ Két példát említ, az egyik Oroszország, a másik az Amerikai Egyesült Államok. Az elsővel egyet tudok érteni, hiszen ott választásoknak, a parlamenti ellenzéknek, a média által nyújtott nyilvánosságnak már csak mellékszerepek jutnak a nagy színdarabban. Az USA esetében viszont ez nem mondható el, és falsnak tartom azt a gondolati levezetést is (ti. a vezető rétegek bizonyos mértékben újratermelődnek²⁵), aminek eredményeként erre a következtetésre jutott. Úgy gondolom, hogy ismételten mély Amerika ellenességének adott hangot

Az államközösségek vonatkozásában viszont szükség van arra, hogy különbséget tegyünk a lazán és a szorosan kapcsolódó közösségek között, hiszen más funkcióval bírnak és emiatt a nemzetközi életben is más súllyal vesznek részt. Elsőként az Európai Unióról beszél, ami a tagállamok akarata ellenére vált a nemzetközi élet egyre fontosabb és *sajátos* szereplőjévé. A könyv témája szempontjából fontos kérdések – például a közös kül- és biztonságpolitika, vagy védelempolitika – vonatkozásában mérsékelt kritikai hangot üt meg, annak ellenére, hogy maga is belátja, milyen lassú és apró lépésekkel halad előre az unió ezen a téren.

²³ p. 119.

²⁴ p. 122.

²⁵ Véleményem szerint a politikai rekrutációra, vagy általában az elitrekrutációra is az a jellemző, hogy saját soraikból kerül ki az új generáció nagy része, viszont emiatt még nem tekinthetők oligarchikus berendezkedésűnek az egyes országok, főleg hogy ez ugyanúgy jellemzője, mind a történelmi múlttal rendelkező, mind az új demokráciáknak.

A nemzetközi intézmények sorában a következő az Európa Tanács és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, melyek működésével kapcsolatban általánosságban fogalmazza meg ama véleményét, hogy a tagságuk erősen felhígult, és az eredeti célok és elvek emiatt háttérbe szorultak.

Ezután a nemzetközi politikai, pénzügyi és katonai szervezeteket veszi számba, melyek közül kiemelkedő jelentőséget tulajdonít az ENSZ-nek, és azon belül a Biztonsági Tanácsnak, amik a diplomáciai élet nélkülözhetetlen szereplőivé váltak.

A Nemzetközi Valutaalapról, a Világbankról és a Világkereskedelmi Szervezetről már nem ennyire megengedően írt, és a kritikáit főleg a szervezetek működésében meghatározó jelentőséggel bíró amerikai dominanciára vetítette ki. Bár kétségtelen tény, hogy ezek a szervezetek minimális hatékonysággal tudják csak működtetni az általuk elindított különböző programokat és fennállásuk óta folyamatosan hallani a szervezetek átszövő korrupcióról, azonban mégsem gondolom, hogy ez csakis az amerikai fölénynek lenne betudható.

A katonai szervezetek közül a NATO-val foglalkozik és a szervezet szerepével kapcsolatban több vélekedésnek is teret adva leírja, hogy egyesek úgy tekintenek rá, mint Amerika diplomáciai és katonai eszköze, amely azt a célt szolgálja, hogy „*Európát katonailag ellenőrizze, időnként felhasználja katonai akcióihoz*”, valamint „*Oroszország és az EU bekerítésére szolgál*”.²⁶ Egy másik véleményt vallók szerint a NATO az egyetlen intézményesített kötelék az atlanti kapcsolatok viszonylatában, ami többek között azért is fontos, mert egyre több a vitás kérdés az óceán két partján élők között. A szerző saját álláspontját nem fejt ki, viszont a korábban leírtak alapján sejteni lehet.

A nemzetközi vállalatoknak és bankoknak külön alfejezetet szentelt, ami szükségszerű is, hiszen korábban több helyen is kifejtette, hogy a geopolitikai tényezők között meghatározó szerepet töltenek be a nemzetközi nagyvállalatok és pénzintézetek. Ezzel kapcsolatban fontosnak tartja megjegyezni, hogy egyre inkább átvették a „*nemzeti bankok pénzteremtő, illetve a pénzpolitikát irányító szerepét*”²⁷ is. A kritika természetesen ebben az esetben sem maradhat el, amit összeköt az IMF és az ENSZ bírálatával.

A civil társadalmi szervezetekkel, valamint a nemzetközi nem állami szereplőkkel foglalkozó következő résznek már az elején fontosnak tartja rögzíteni, hogy csak azok a szervezetek számítanak relevánsnak geopolitikai szempontból, amik már elérték az intézményesedés egy bizonyos fokát. A nemzeti, vallási, kulturális szervezeteken kívül említést kell tenni az elmúlt évtizedek termékéről, a civil társadalmi szervezetekről, amelyek

²⁶ p. 131.

²⁷ p. 134.

egyre nagyobb szerepet és – némely esetben – elismertséget is kivívtak maguknak. A vallási szervezetekkel külön is foglalkozik, hiszen azok geopolitikai elemzésére külön figyelmet kell fordítani, mert a vallási intézményeket úgy lehet a legkönnyebben megérteni, ha azokra kiépült szervezetként tekintünk, ami lehetővé teszi számunkra, hogy összehasonlítsuk őket más szervezetekkel. Az évszázadok során teljes intézményesedést elért európai történeti egyházak átfogó közösségeket alkotnak, amelyeknek minden országban megvannak a szervezetei, valamint a belső és külső geopolitikai érdekei. Emellett nem elhanyagolható tény az sem, hogy „*az egyházak és a jelentősebb vallások képesek társadalmi ellenőrzést gyakorolni a népesség egy része, a vallási intézmények és más hatalmi központok felett*”.²⁸ Az egyházak működése és viszáltaik kapcsán felmerül egy kérdés a szerzőben arra vonatkozóan, hogy érdemes-e még mindig fenntartani a *cuius regio, eius religio* elvet, vagy pedig látva és tapasztalva Európa „*elkeresztényietlenedését*” nem kellene-e inkább összefogni az egyházaknak?

A geopolitikától a geostratégiáig

A könyv utolsó fejezetében arra tesz kísérletet a szerző, hogy bemutassa milyen módon választható ki és határozható meg a legmegfelelőbb geostratégia az egyes szereplők számára. A „módszertan” felvázolásának a nehézségét az adja, hogy folyamatosan változásban lévő és emiatt kiszámíthatatlan tényezőket kell alapul venni. A következő részben összeszedte azokat a korábban már ismertetett példákat, amiknek a segítségével egy-egy geopolitikai tényezővel kapcsolatos stratégiai döntések vonatkozásában fejtette ki elképzeléseit. Ezután, viszont már konkrét esettanulmányokon keresztül mutatja be, hogy hogyan lehet egy-egy helyzetet, történetet elemezni, illetve a legmegfelelőbb megoldást megtalálni.

A „*Mi a geostratégia*” című alfejezetben a geopolitikai játszmát két fél közötti küzdelemként írja le, amit sohasem lehet teljesen lezártnak tekinteni. A két fél közötti játszmák helyzetekről, kockázatokról, tényekről és tétokról szólnak, illetve a háború és a béke kérdései is felmerülnek. Ez utóbbi kapcsán felmerül a rég ismert kérdés: lehet-e törvényes egy háború, lehet-e jogilag megalapozott egy háború?

A geopolitikai játszmák mellett természetesen előkerülnek a rendszerekkel kapcsolatos kérdések is, hiszen ez a nemzetközi életnek egy kulcsfontosságú jellemzője. Egy két-, vagy többpólusú rendszer megléte azt feltételezi, hogy a szemben áll felek nagyjából egy

²⁸ p. 138.

„súlycsoportban” legyenek, ami minimálisra csökkenti az egymással szembeni direkt háborús konfliktus kialakulását. Bárdos-Féltorony szerint a legtöbb veszélyt a hárompólusú rendszer hordozza magában, ugyanis ebben az esetben mindig megvan annak a lehetősége, hogy a harmadikkal szemben a másik kettő összefog. Erre láthattunk példát bőven a 18-19. században, amikor is kusza szövetségek kötöttek a birodalmak között. Egy multipoláris (jelen esetben háromnál több szereplős) nemzetközi térben a legkisebb az esélye a háborús konfliktusnak, mivel minden résztvevő azon van, hogy nehogya másik a kelleténél nagyobb befolyáshoz jusson. A cél ebben a rendszerben sem más, mint egy tényező, vagy tét megszerzése.

Az együttműködés és a viszály tana, valamint a *Diplomácia vagy katonaság* című részekben főleg fogalom meghatározásokra törekszik, részletekbe egyik esetben sem bonyolódik – igaz ez nem is célja, hiszen mindezekre csak azért van szükség, hogy a következő alfejezetben bemutatásra kerülő három geostratégiai esettanulmány kapcsán már ne legyenek fogalmi zavarok. Az első geostratégiai szemszögből közelebbről is megvizsgált eset a „szent háború”, amivel az volt a szerző szándéka, hogy konkrét példával is szolgáljon az egyházakra, mint geopolitikai tényezőkre. A szent háború alatt a „három Róma” immár évezredes, évszázados viszályát érti, aminek a részleteibe nem bonyolódik bele, csupán az alapkonfliktus ismertetéséig megy el. A második esettanulmány a „Nemzetközi tőke térhódítása a Köztes-Európában” címet kapta és a volt szovjet blokk országaival, illetve a tőkés gazdaságba való átmenetükkel foglalkozik. A szerző szerint ezt a térséget három tényező határozza meg: 1. az itt található államok a világgazdaság peremére szorultak, gazdasági fejlődésük máig egyenetlen maradt; 2. a nyitott gazdasági rendszerek folyamatosan korszerűsödnek; 3. a 20. században végbemegy a gyors iparosodás és a városiasodás. A rendszerváltást követően ezekben az országokban – részben a nemzetközi vállalatoknak és bankoknak is köszönhetően – hasonló gazdasági szerkezet alakult ki, amivel egy időben elindult az államok közötti verseny is a nyugati tőkéért. A régióban, a szovjet blokk felbomlása után elindult folyamatok lezárását euro-atlanti csatlakozás jelentette.

A harmadik és egyben utolsó, részletesebben is megvizsgált geostratégiai problémakör a „Szerbia bombázása és Koszovó elfoglalása”. Bárdos-Féltorony szerint a szerbiai bombázások kapcsán az amerikaiaknál négy taktikai megfontolás játszott szerepet:

1. A NATO új stratégiájának kidolgozásánál fontos szempont volt, hogy az európai szövetségeseket egy olyan viszályban való részvételre igyekeztek rábeszélni, amelyik nem a NATO területén zajlik, így nem is saját területük érdekében, hanem az értékeik védelmében szállnának harcba.

2. NATO támaszpontokat lehessen felállítani az új tagországok, illetve a nem tagállamok területén is.

3. A nyugat-európai tagállamok most először mentek belementek abba, hogy ENSZ felhatalmazás nélkül induljon katonai támadás

4. Az utolsó taktikai megfontolás az volt, hogy a még mindig erősnek tekinthető jugoszláv hadsereget megsemmisítsék.

Az amerikai taktikának megvolt az eredménye az EU-ban is, mivel végre komolyan elindult a közös kül- és biztonságpolitika, valamint védelmi politika kidolgozása és gyakorlatba ültetése. Emellett fontos még megemlíteni két másik következményt is: az egyik, hogy a köztes-európai országok ismételten frontországokká váltak, a másik pedig, hogy az ENSZ felhatalmazás nélküli támadás más nagyhatalmakat is arra sarkallhat, hogy katonai akcióba kezdjen.

A következő alfejezetben a háború és a béke problémakörét járja körül, és mindjárt az elején meg is jegyzi, hogy egyik sem lehet teljes, hiszen annyi tényezőtől függnék, hogy ez már csak ez kizárja ennek a lehetőségét. Ebben a kérdésben egyre nagyobb szerep jut a nemzetközi vállalatoknak, amelyek több – főleg afrikai – ország esetében is komoly belpolitikai befolyással rendelkeznek. Ezt követően – számomra – érdekes gondolatának ad hangot, ugyanis szerinte a háború és béke kérdésében sokszor a demokrácia a legnagyobb vesztes, ami annak tudható be, hogy az ilyen döntésekben alacsony a társadalmi részvétel. Ezen a helyzeten tovább ronthat az, ha nem megfelelő az állam tájékoztatása, ami azt eredményezi, hogy a társadalom nem tud a lehető legegységesebben beállni a kormányra mögé. Véleményem szerint demokráciának az a lényege, hogy a társadalom egyfajta szerződés formájában a hatalmat a megválasztott, legitim képviselőkre ruházza át, akik így tényleges döntési pozícióba kerülnek. Természetesen ez nem zárja ki annak a szükségességét, hogy némely kérdésekben a nép véleményét kikérjék, de ismételten csak annak a vélekedésemnek tudok hangot adni, hogy a külpolitika, a biztonságpolitika, illetve a háború és béke témakörei nem tartoznak ide, hiszen az állampolgárok nem rendelkeznek és nem is rendelkezhetnek azokkal az információkkal, amik az egyes döntések alapjául szolgálnak. Itt kell még megjegyezni azt is, hogy általa oly sokat kritizált amerikai vezetés mögött ott van a társadalom támogatottsága – igaz manapság már egyre csökkenő mértékben –, melyben ugyanúgy fellelhető az a fajta messianizmus és világmegváltó hajlam, ami az amerikai vezetést is jellemzi. Az amerikai társadalom az országon belül folyamatosan támadhatja a kormányzatot a döntései miatt, viszont ha kívülről érkeznek ugyanilyen hangok, akkor egységet mutatnak, hiszen az elnökről, az országuk vezetőjéről van szó.

A rövid bevezetés után a főbb alapfogalmak – így a háború, a béke, a semlegesség és az örök béke – meghatározása következik. Jelen esetben is konkrét példákkal igyekeznek még szemléletesebbé és érthetőbbé tenni az egyes fogalmak közötti különbségeket.

Az utolsó alfejezetet a világ hatalmi rendszerének 21. századi felépítésére és szerkezetére szánja, ugyanis úgy látja, hogy a hatalmi rendszer újbóli átalakulásának lehetünk tanúi, amely folyamatban egyik pillanatról a másikra válhat szövetségesből ellenség.

A szerző azon a korábban is már kifejtett állásponton van, hogy Amerika nagyhatalmi státusza már nem fog sokáig tartani, amit több tényezővel is igyekeznek alátámasztani. Az első, hogy az EU keretében lassan testet ölt egy újabb államszövetség, aminek formálódóban van a politikai és katonai egysége is. Ezzel ellentétben én úgy gondolom, hogy még nagyon sok időnek, vagy egy nagyon nagy „európai traumának” kell bekövetkeznie ahhoz, hogy az európai vezető politikusok, illetve az egyes országok lakosai is rászánják magukat, arra hogy a szuverenitásuk/állami önállóságuknak (vagy ahogy Bárdos-Féltorony nevezi a felségjoguknak) ezt az elképesztően nagy fontossággal bíró és egyben garantáló részét átengedjék egy nemzetek feletti szervnek. Triviálisnak tűnik, de az első lépés az lehetne, hogy megállapodnak a felek abban, hogy a közel harminc hivatalosan is használatban nyelv közül melyikben adják ki a parancsokat a jövő uniós haderejének...

A szerző által felhozott másik érv, hogy többen is vannak, akik szintén nagyhatalmi státuszra áhítoznak. Ide sorolja Japánt, Kínát és Indiát, amelyek jelenleg „csak” regionális szinten jelennek meg nagyhatalmi státuszban, azonban ismerve ezen országok elképesztő fejlődési potenciálját, valamint a társadalmukban és gazdaságukban rejlő már-már kimeríthetetlen tartalékokat, nem kell sokat várni, hogy trónkövetelők közé soroljuk őket. Állításait igyekeznek alátámasztani, ezért – a könyv több fejezetében is kellő részletességgel ismertetett – geopolitikai tényezőket hív számszerűsített formában segítségül. Mindezek alapján arra jut, hogy a világ nagyhatalmai a következők: EU, USA, Kína, Oroszország, Japán és India. A felsorolást még kiegészíteném az úgynevezett BRIC-csoport negyedik tagjával, Brazíliával is, mivel hasonlóan nagy mennyiségű nyersanyagkészlete és komoly tartalékokkal rendelkező gazdasága van, melyek feltétlenül szükségesek, ha egy ország nagyhatalmi ambíciókat dédelget.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a szerző állításainak alátámasztására összeállított egy táblázatot az „*egyéb mutatókból*” is, ami az egyes országos világnézeti, kulturális hatását, társadalmi egyetértését, diplomáciai rátermettségét és mozgósítási képességét minősítette, azonban nem fejtette ki – akár a lábjegyzetbe is –, hogy ezek a mutatók mi alapján lettek létrehozva, így nem lehet tudni, hogy mi alapján minősített egy-egy országot.

Függelék

A könyvhöz függelék is tartozik, amiben Gömöri Endre írása mellett a kötet szerzőjének három korábbi tanulmánya is helyet kapott. Gömöri írásával – ami a *Másodszor is Jaltában?* címet kapta –, valamint Bárdos-Féltorony két cikkével (*Kérdések az EU biztonsági és védelmi elgondolásairól EU-s és „köztes-európai” szemmel; Közép-Ázsia geopolitikai helyzete, játékosai és játszmái*) nem foglalkoznék, inkább a harmadik tanulmányáról ejtenék pár szót.

Az „EU: keretek, határok, várakozások” című cikke az Európai Unió kiterjedésének, illetve bővítésének a korlátaival kapcsolatban indít meg egy kérdésfelvetés sorozatot, azonban problémafelvetésen túl nem ad megoldási javaslatokat, válaszokat. Az EU további bővítésének vitájával párhuzamosan szokott futni a működőképességével kapcsolatos diskurzus, aminek kapcsán a szerző megjegyzi, hogy az azok állítások, amik arra irányulnak, hogy 30, esetleg 35 taggal működésképtelenné válik majd a közösség, „nem állják meg a helyüket”, ugyanis Oroszország, a maga 89 önkormányzati egységével, valamint az USA az 51 szövetségi államával is rácsafolnak ezekre a kételyekre. A szerző viszont azt a tény hagyja figyelmen kívül, mindkét általa felhozott esetben létezik egy szövetségi törvény, egy alkotmány (ami az EU esetében nem létezik), ami lefekteti azokat a jogi kereteket, amik minden egyes államra nézve kötelező érvényűek. Ezen belül természetesen a helyi, megyei, regionális és szövetségi entitások még hozhatnak más szabályozásokat is, azonban azoknak minden egyes esetben összhangban kell lenniük a szövetségi állami törvényekkel. A hatékony működésnek valamint a szorosabb gazdasági és politikai együttműködésnek pont az a kulturális sokszínűség a gátja, ami a szerző szerint az „Unió pótolhatatlan tőkéje”. A tanulmány végén, ahol arról fejt ki gondolatait, hogy vajon Európa helyi, vagy világszintű hatalmi helyzetbe kerülhet, ismételten megtalálja a lehetőséget, hogy hangot adjon Amerikával szembeni ellenérzéseinek és kifejti, hogy az Egyesült Államok már most is, illetve a jövőben még nagyobb veszélyt jelent az Unióra nézve, mint Oroszország. Ezzel az álláspontjával szintén nem tudok egyetérteni, mert úgy gondolom, hogy az orosz vezetés is hasonló megosztó politikát alkalmaz a tagállamokkal szemben, mint Washington, csak éppen Moszkva ezen országok energiatünettségét használja ki.

Összegzés

A szerző előzetes szándékának és elvárásának megfelelően sikerült egy olyan alapozó tankönyvet írnia a geopolitikáról, ami nagy segítséget nyújt a társadalomtudományi tanulmányokat folytató hallgatóknak abban, hogy megértsék miképpen és milyen összetevőkből épül fel a geopolitika. Azonban fontosnak tartom megjegyezni, hogy a könyv – mivel alapfogalmak is tisztázásra kerülnek benne – ajánlható azoknak is, akik csak érdeklőnek a terület iránt.

A könyvben leírtak megértésében és elsajátításában nagy segítséget nyújt a szerző azzal, hogy rövid összefoglalót ad a tartalomról minden egyes fejezet elején, illetve a végén áttekintést, ellenőrző kérdéseket és az adott témában felhasznált irodalomról egy jegyzéket.

A könyv szerkezete, ha csak a tartalomjegyzékre vet az olvasó egy pillantást, akkor első ránézésre úgy tűnik, mintha túlságosan széttöredezett szövegről lenne szó, azonban a könyv „feldolgozása” során hamar kiderült, hogy végtelenül logikusan építkező tagolásról van szó, amire azért volt szükség, hogy egy ennyire szerteágazó tudományterületet a lehető legteljesebb mértékben lehessen bemutatni.

A tartalom kapcsán is hasonló gondolatok fogalmazódtak meg bennem a könyv olvasásakor, ugyanis, ha egy viszonylag kis terjedelmű könyv ennyire sok fejezetre, alfejezetre, részre szabdalt, akkor némely kérdésekben elkerülhetetlen a felületesség. Sajnos többször – főleg az esettanulmányoknál – éreztem azt, hogy szükség lett volna a dolgok mélyebb kifejtésére, akár a függelékben található cikk, tanulmányok kárára is.

Mindezek ellenére úgy gondolom, hogy a könyv szerzője elérte célját és sikerült egy alapozó, a későbbi geopolitikai tanulmányoknak megágyazó könyvet írnia, amit remélhetően a hallgatók is szívesen fognak forgatni.